

خاکستر هستی، محمد جعفر محجوب، با مقدمه بزرگ علوی، تهران، ۱۳۷۸ ش، انتشارات مروارید، ۴۷۶ صفحه.

خاکستر هستی مشتمل است بر مجموعه مقاله‌هایی از شادروان دکتر محمد جعفر محجوب، محقق و نویسنده ایرانی (۱۳۷۴-۱۳۰۳ ش). در آغاز کتاب، در مقدمه‌ای به قلم بزرگ علوی، داستان‌نویس معاصر، به تحقیقات و پژوهش‌های محجوب، از جمله پژوهش در داستان‌های ایرانی و فرهنگ عامیانه و به شأن و مقام علمی او مانند ریاست فرهنگستان زبان و ادب ایران و نیز استادی دانشگاه برکلی در کالیفرنیا و، هم‌چنین، به سجایای اخلاقی فراوانش اشاره شده است. پس از مقدمه بزرگ علوی، متن مصاحبه‌ای با دکتر محجوب در آخرین روزهای زندگی ایشان آمده که حاوی مروری بر زندگانی او، خاطرات، آراء علمی و نظرش درباره ادبیات و فرهنگ ایرانی و، به‌ویژه، فعالیت‌های علمی-ادبی معاصران است. وی در این بخش از استادان بزرگ زبان فارسی که سهم به‌سزایی در اشاعه فرهنگ و ادب پارسی داشته‌اند یاد می‌کند و، به‌طور خاص، به نقش دکتر خانلری در اداره بنیاد فرهنگ ایران و انتشار ده‌ها اثر مهم و مرجع و تألیف آثار مهم با موضوعات بکر تأکید کرده است.

مقدمه اصلی کتاب باعنوان «سخنی با خواننده» به قلم خود محجوب است. در این مقدمه، محجوب با قلمی شیوا و روان، انگیزه خود را از تألیف مجموعه مقالات شرح داده است. وی برای توضیح منظور خود و پرداختن به مسئله مهم مهجور بودن متون و میراث ادب پارسی در میان خود ایرانیان، به طرح جنبه‌های گوناگون مسئله پرداخته و بر ضرورت پایان دادن به ضعف فرهنگی با مراجعه و ترویج میراث ادب پارسی تأکید کرده است. وی در سطور از مقدمه آورده است: «تنها راه شناخت مردم ایران، ظاهر و باطن و

اخلاق و رفتار و تمایلات روحی ایشان، روی آوردن به متن‌های فارسی گذشته است. مدعیان معلمی و استادی زبان و ادب فارسی نیز هرچه در تاریخ، در ادب و تاریخ آن، در عروض و بدیع و قافیه و نقد الشعر، در سیاست و فلسفه و تصوف و فتوت و عیاری و ملک‌داری و معدلت‌گستری و دیگر مباحث اجتماعی و علوم انسانی گفته‌اند، تمام آن‌ها از روی همین متن‌ها استخراج شده و کار تحقیقی درباره‌ی بعضی از این متن‌ها، مانند شاهنامه‌ی فردوسی، به جایی رسیده که با گردآوری تمام آن‌ها می‌توان کتاب‌خانه‌ای کامل پدید آورد و هنوز تحقیق و تجسس درباره‌ی آن ادامه دارد.

در نتیجه، نویسنده برای تحقق هدف خود، علاوه بر معرفی بزرگان ادب پارسی، بخش‌هایی از متون را به نثر ساده‌ی امروزی درآورده و لغات و اصطلاحات دشوار را، فی المجلس، توضیح داده است. به گونه‌ای که دانش‌آموزان و دانش‌جویان بتوانند مشکلات لغوی و معنایی خود را به آسانی برطرف کنند. البته، مؤلف در این مجموعه مقالات، مقالات راجع به فردوسی و حافظ را ننگ‌جانده، از این‌رو، که مقالات راجع به فردوسی در مجموعه‌ی آفرین فردوسی و مقالات راجع به حافظ به طور جداگانه چاپ شده است. مقاله‌های بخش «در زمینه‌ی نظم» عبارتند از: «مثنوی مولانا جلال‌الدین»، «دیوان شمس، شعری به بلندی خورشید»، «عطار و منطق‌الطیر»، «الهی نامه»، «لیلی و مجنون نظامی»، «خسرو و شیرین نظامی»، «هفت پیکر»، «داستان گنبد سیاه»، «داستان گنبد سرخ»، «ویس و رامین»، «مسعود سعد شاعر زندانی»، «بوستان شیخ اجل سعدی»، «سعدی و بت‌خانه‌ی سومنات»، «هشت بهشت: داستان حسن زرگر»، «سلامان و ابسال»، «وحشی بافقی و مکتب وقوع»، «ملک‌الشعراى بهار، شاعر ملی»، «یادی از ملک‌الشعراى بهار».

در هر یک از مقالات مذکور، پس از معرفی شاعر و آثار مهم او، ویژگی‌های سبکی و بدعت‌های شعری آن شاعر توضیح داده شده است. چنان‌که از عناوین پیداست این موضوعات شامل آثار متقدمان و متأخران به ترتیب تاریخی است.

عنوان مقالات بخش «در زمینه‌ی نثر» بدین قرار است:

«تذکره‌الاولیاء زندگی‌نامه‌ی عارفان»، «بوسعید و اسرارالتوحید»، «قابوسنامه»، «سیاست‌نامه»، «کلیله و دمنه»، «باب برزویه»، «مثنوی و کلیله»، «چهار مقاله‌ی نظامی عروضی»، «نوروزنامه‌ی خیام»، «شراب‌خانه‌ی پادشاه به روایت راوندی (راحة‌الصدر)»، «گلستان سعدی، شاهکار ناشناخته»، «تدبیر وزیران»، «خواجه رشید و نامه‌هایش»، «کین‌خواهی پیل»، «عشق شورانگیز سوداگر»، «بدایع‌الوقایع: صحنه‌ی حوادث بی‌مانند».

در بخش مذکور نیز، پس از معرفی هر نویسنده و اثر مهم او و ویژگی‌های سبکی آن، بخش‌هایی از هر اثر به قلمی ساده و روان آمده است.

بخش «در زمینه تاریخ فرهنگ» مشتمل است بر مقالات «رهایی جمیله»، «محمود و ایاز: عشق یا شهوت»، «افشین و بودلف داستانی از تاریخ بیهقی»، «درشت است پاسخ ولیکن درست»، «پوریای ولی»، «ابن خلدون بنیان‌گذار فلسفۀ تاریخ»، «صدرالدین عینی گزارشگر تیره‌اندیشی‌ها»، «مشروطیت و شعر و ادب پارسی»، «دهخدا شاعر و مبارز راه آزادی»، «استاد معین عاشق بی‌قرار دانایی».

بعضی از مقالات این بخش چون «مشروطیت و ادب پارسی»، «دهخدا» و «محمود و ایاز: عشق یا شهوت» بسیار محققانه تألیف شده‌اند. به‌طور کلی، نثر خاکستر هستی یک‌دست و روان و به دور از اطناب و عاری از ارجاعات تکلف‌آمیز است. بدین ترتیب، خواننده با مطالعه مجموعه مقالات که حاوی یک دوره تاریخ ادبیات ایران آن‌هم به نثری ساده و روان – و نه نقل عین متن و توضیح بعضی واژگان به شیوۀ معمول – است به اطلاعاتی منظم و تاریخی و، در عین حال، محققانه دست می‌یابد.

شایان ذکر است که استاد دکتر محمدجعفر محبوب از محققان پرکار و صاحب‌ذوق کشور ماست که در ۲۸ بهمن ۱۳۷۴ ش بدرود حیات گفت. درخت پر بار زندگی علمی او، علاوه بر خاکستر هستی شاخه‌های پر بار دیگری نیز در زمینه‌های تصحیح، ترجمه و تألیف کتاب و مقاله دارد که به منظور بزرگ‌داشت شأن علمی ایشان به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. قصد دکتر محبوب در همه کوشش‌های علمی احیا کردن متون ادب فارسی از گذشته تا حال بوده است. برخی از آثار پرارزش او عبارتند از: آفرین فردوسی (۱۳۷۱ش)، انتخاب و انطباق منابع ادب فارسی برای تدوین کتاب‌های کودکان و نوجوانان (۱۳۴۵ش)، ایرج‌میرزا، تحقیق در آثار و افکار (۱۳۴۲ش)، شعر هزارساله فارسی (۱۳۴۳ش)، سبک خراسانی در شعر فارسی (۱۳۴۵ش)، تصحیح دیوان سروش اصفهانی (۱۳۴۰ش)، شرح ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی (۱۳۳۷ش)، فن نگارش یارهنمای انشاء (۱۳۴۷ش)، تصحیح فتوت‌نامه سلطانی (۱۳۵۰ش)، درباره کلیلۀ و دمنه (۱۳۴۹ش)، تصحیح طرائق الحقایق (بی‌تا)، تصحیح و شرح گزیده دیوان شمس (۱۳۳۶ش). یادش گرامی و روانش شاد باد

حکیمه دسترنجی